

*Hermione Lee*

## Preostane le še molk

J. M. Coetzee *Elizabeth Costello* ne imenuje roman, temveč *Osem predavanj*, s pripisom. Nekatera od predavanj so bila objavljena že prej, dve od njih v drobni knjižici *Življenje živali*.

V tej knjigi je avstralska romanopiska po imenu Elizabeth Costello na obisku pri svojem sinu in njegovi ženi na neki ameriški univerzi, kjer ima dve predavanji. Prvo, *Filozofi in živali*, obravnava Kafkovo *Poročilo za akademijo*, v katerem visoko izobražen opičji samec zbranim učenjakom pripoveduje zgodbo o svojem razvoju od zveri do človeku podobne živali, kar je podlaga za grozljivo obtožbo našega ravnanja z živalmi, v kateri avtor slika srhljivo vzporednico z nacističnimi taborišči smrti.

Največji zločin taborišč je bil, da "si morilci v vlogi žrtev niso marali predstavljati sebe"; prav tako mi preganjamo živali zato, ker si sebe ne predstavljamo v njihovi vlogi, čeprav "je žival – in vsi smo živali – utelešena duša". To predavanje oz. učno uro na univerzi v majhnem mestu sprejmejo z mešanico nezaupanja, obupa, previdne akademske vljudnosti, užaljenosti židovskega pesnika, ki je ogorčen nad vzporednico, ki jo Costellova potegne med umorjenimi Židi in zaklanim govedom.

Drugo "predavanje", *Pesniki in živali*, govori o pravicah živali glede na to, kako pisatelji uporabljajo živali za metafore, orodja za razpravo, ali glede na poskuse, da bi jih "utelesili" v poeziji, "vrnili živo, vznemirljivo bitje jeziku". Costellovo v izmenjavi vprašanj in odgovorov, ki sledi njenemu predavanju (glasovi, ki nadomeščajo številne Coetzeejeve bralce), sprašujejo o "zahodnjaški kulturni domišljavosti" gibanja za pravice živali, njihovem pretirano čustvenem utopizmu in filozofski pomanjkljivosti zahtev po enakosti razumevanja živali in človeka. Na vsa ta vprašanja odgovori odločno, pozneje, pred svojim sinom, pa se zlomi zaradi žalosti ob neskladju med svojim ogorčenjem nad "živalskim vprašanjem" in ravnodušnostjo drugih. "Vsi drugi so se s tem sprijaznili, zakaj se ne moreš še ti?"

*Življenja živali*, ki so izšla med *Sramoto* in *Mladostjo*, so bila sprejeta s spoštljivim nelagodjem. To je bilo očitno povezano s prizori na javni kliniki za živali v *Sramoti* in grozljivimi posegi na številnih psih v tem romanu, v katerem glavni junak ugotovi, da bo moral zaživeti znova od začetka, "iz nič", "kot pes". Poduk, ki ga dobi David Lurie, posledično obsoja družbo, v kateri so skupine človeških bitij zatirane in z njimi ravnajo "kot z živalmi".

Coetzee, ki slovi po tem, da se izogiblje izpovedovanju, pisateljskim nastopom v javnosti, javnim tribunam in intervjujem, je med pisanjem romana *Sramota* in svojih dvoumnih, skoraj romaneskni spominov v tretji osebi, *Deške dobe* in *Mladosti*, predavanja Elizabeth Costello predstavljal kot učne ure ter posojal svoj glas njenim "prepričanjem" in trditvam. (Takrat, ko sem ga imela priložnost poslušati, vprašanja niso bila dobrodošla.) Zdaj, kot bi hotel znova poudariti svojo poanto, je *Življenja živali* vključil v *Elizabeth Costello* skupaj z drugimi epizodami, v katerih mora Costellova nastopiti, predstaviti svoj primer ali razlagati svoja prepričanja.

V prvem delu dobi pomembno ameriško nagrado in ima predavanje z naslovom *Kaj je realizem?*, v katerem znova uporabi Kafkovo opico. Na križarjenju, kjer predava skupaj z "nenavadnim" nigerijskim pisateljem, ki skrbi za svojo promocijo, govori o *Prihodnosti romana*. Na obisku pri svoji sestri, ki je že več let ni videla in zdaj dela v neki ameriški misiji za neozdravljive bolnike, Costellova z njo razpravlja o nasprotujočih si prepričanjih klasičnega humanizma in katolicizma. Pove presenetljivo zgodbo o spolni potešitvi, ki jo je nekoč omogočila umirajočemu moškemu, in tako grško čaščenje človeške lepote postavi nasproti krščanskemu vztrajanju pri človeškem trpljenju v gotskem duhu.

Ko Costellova na neki konferenci v Amsterdamu govori o *Priči, molku in cenzuri*, napade zgodovinarja, ki je napisal slikovit opis usmrtitve Hitlerjevih domnevnih morilcev. Trdi, da je zlo iz te pripovedi prešlo na pisatelja in z njega na bralca, in zato bi bilo bolje, če o nekaterih témah ne bi pisali. Njen zamolčani primer je posilstvo, ki ga je doživela v mladosti (še ena osupljivo telesna epizoda v tej knjigi razprav), spomin nanj pa na tistem zakopala vase "kot kamnito jajce".

V odgovoru na zbirko legend o Erosu in Psihi z vsemi čutnimi podrobnostmi sprašuje, ali si lahko predstavljamo, kako bi bilo, če bi se z nami ljubil bog. Nazadnje v premišljeni (a nič manj nespodbudni) šablonski alegoriji vic sodni zbor od nje zahteva, da izpove svoja prepričanja, preden vstopi v drugi svet. Pisateljeva naloga, o tem je bila vedno prepričana, je, da "verjame tisto, kar mora verjeti, če hoče opraviti svoje delo". Zdaj ji prihaja na misel, da mora pisatelj čutiti vsaj "pripadnost", če že ne "prepričanja".

V tej nepopolni, nedokončani knjigi, prej zbirki trditev o prepričanjih, pisanju in človečnosti kot romanu, je jasno, da pravice živali niso edina téma. Bitje v živalskem vrtu je tudi pisateljica sama, in knjigo delno vodi tudi nestrpnost do tega, da morajo slavni pisatelji nastopati kot rokovski zvezdniki, se izpovedovati in razlagati svoja prepričanja. Costellova niti ni pretirano dobra javna govornica in si kar naprej dopoveduje, da tega ne bi smela početi. Vseskozi je čutiti tudi njen odpor in prezir do izpraševalcev in piscev diplomskih

nalog, zlatih ribic, ki "krožijo okrog umirajočega kita in čakajo na priložnost, da planejo po njem in si na hitro odtrgajo grizljaj".

Nastopi Costellove, čeprav nejevoljni, pa imajo resne posledice za pisateljevo vlogo. "Svetovno zrcalo" realizma se razbije; besede na listu nimajo več veljave; nič več ne moremo samozavestno trditi, kdo smo; "bogovi" očitno nič več ne gledajo in ne poslušajo; vse to trdi Costellova. Vendar lik pisatelja še vedno obdaja obstret božanskega navdiha; zakaj bi se ljudje sicer gnetli, da bi ga slišali in videli? "Humanistične vede", čeprav posvetne, imajo še vedno nekaj opraviti z "iskanjem odrešitve". Dobro in zlo imata še vedno nekaj moči.

Če hočemo vse te ideje izraziti, pa se morajo nekako utelesiti. Costellova (in z njo domnevno tudi Coetzee) nasprotuje "utelešenju" – polnosti, občutenju bivanja – v nasprotju z mehanskim, abstraktnim, razumskim razmišljanjem. Če si sebe predstavljate kot nekoga drugega (oseba, ki si predstavlja, kaj čuti žival, pisatelj, ki pooseblja žensko, človek, ki si predstavlja odnos z božanstvom), potem je bistvo "utelešenje", "duševnost". Misel, da je "vse človeštvo eno", je treba razumeti ne kot abstraktni pojem, temveč kot občuteno stvarnost. Vsaka epizoda v romanu ponazarja to nasprotje med "utelešenjem" in "razumom". Coetzee postavi Costellovo v skoraj nevzdržen položaj, v katerem mora pripraviti napad na razum.

Vse kaže, da gre tu za nekakšen javni preklic (preklic je ena Coetzeejevih tem): trditve o nedeljivosti duše in telesa so daleč od poškrbljenega junaka *Mladosti*, ki želi študirati na univerzi na "Oddelku za čisto filozofijo". Coetzee je svoje izmišljene junake vedno delil na zgovorne, dvomeče racionaliste in zabite like, katerih duše so zaprte v njihova telesa kot živali, kakršni so dekle v *Čakajoč na barbare*, Michael K. ali Petek v *Sovražniku*. Bi se moral tudi romanopisec držati zadržanosti ali molčati o takih likih? Elizabeth Costello "nič več ne verjame, da je pripovedovanje zgodb samo po sebi dobro". Skrajna zadržanost bi pomenila, da bi sploh prenehali pisati leposlovje.

Pripis k *Elizabeth Costello* je nadaljevanje *Hofmannsthalovega pisma iz leta 1902*, ki ga "lord Chandos" piše Francisu Baconu. (Coetzee nam z značilno strogostjo in alegoričnostjo pokaže na izvirno pismo, ne da bi ga razložil.) Hofmannsthalov izmišljeni pisatelj iz sedemnajstega stoletja ugovarja proti znanstvenim abstrakcijam in sprašuje, kje je v znanstvenem svetu prostor za poezijo. Trdi, da je potreben nov jezik, bližji naravi. Doslej še ni našel jezika za razodetja, ki mu jih omogočajo vsakdanji predmeti in živali.

To protiprosvetljsko besedilo, osnovni zagovor modernizma, Coetzeeju da navdih, da napiše še eno izmišljeno pismo, pismo Chandosove žene Baconu, v katerem govori o skrajnih stanjih razuma pri osebah, ki čutijo, da "je vanje prodrlo na tisoče sorodnih bitij". Za tako "utelešenje" nimamo primerne jezika.

Kot predlaga Elizabeth Costello, je morda edina rešitev, da nismo pisati leposlovje. Morda se bo Coetzee zdaj za vedno odpovedal pripovedovanju zgodb in raje pisal filozofske eseje. Če sodimo po tej težki in nespravljivi knjigi, bi s tem rekli še premalo. Vendar ni mogoče napovedati, kaj bo storil.

Prevedla Dušanka Zabukovec